

Vaikutusala ja sironta-amplitudi

- Alkutila $|i\rangle \in \mathcal{F}$ in avaruus, monihiukkestila
- Aikakehitys operaattori eli S-matriisi

→ lopputila $|f\rangle$

Projisoidaan lopputila $|f\rangle$ vastaava komponentti; antaa todennäköisyysamplitudin sille, että lopputilassa on tilan $|f\rangle$ hiukkeen - riällo

~~S-matriisi~~

S-matriisielementti $\langle f | S | i \rangle \equiv S_{fi}$

Tod. näk. $|S_{fi}|^2 \sim$ vaikutusala $i \rightarrow f$

Kuna QM: nä: todennäköisyys $\sim$ amplitudin itsearvon neliö.

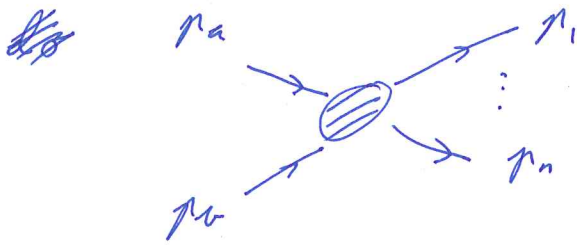
Erötellään S-matriisista tapaus, jolloin mitään sirontaa ei tapahdu:

$$S = 1 + i T \leftarrow T\text{-matriisi}$$

$\uparrow$ ei sirontaa $\uparrow$ konventio

Nelitulokemäärä riikyy (päätti jos ulkoinen klassinen kenttä mukana; tähän pitää Feynmanin sääntöjä väliin laajentaa) → käytännöllistä erotella

$$S_{fi} = \delta_{fi} + i(2\pi)^4 \delta^4(\sum p_f - \sum p_i) \underbrace{A(i \rightarrow f)}_{\text{Sironta-amplitudi}}$$

2 → n - prosessi

$$s = (p_a + p_b)^2$$

$$d\sigma = \frac{1}{\Phi} |A(i \rightarrow f_n)|^2 d\mathcal{R}_n$$

$\uparrow$ flux factor, vuote kija
 $\uparrow$ invariantti n-hiukkas-faasiavaruus

$$\Phi \propto s, \text{ kun } s \text{ iso}$$

$[\sigma] = -2$, voi viheasti ajatella pinta-alana

$$\sigma = \frac{\text{tapahtumia / aika}}{\text{tulovirta / (aika \cdot pinta-ala)}} \sim \text{pinta-ala}$$

$$d\mathcal{R}_n = \left[\prod_{i=1}^n \frac{d^4 k_i}{(2\pi)^4} (2\pi) \delta(k_i^2 - m_i^2) \right] (2\pi)^4 \delta^4(p_a + p_b - \sum_i k_i)$$

$$= \frac{d^3 \vec{k}_i}{(2\pi)^3 2E_i}$$

- Yleensä muotoa näkee monessa, että Lorentz-invariantti.
- 2π : ei aine $d^3 k = n$ ja $\delta(k) = n$ mukana

→ |
L1 17.1.11

i) A yhdistämätkä :

(i, for $S = 1 + iT$)

1. propagaasi Hori

$$\rightarrow \frac{i}{z - m + i\epsilon}$$

$$-i \frac{g_{\mu\nu}}{p^2 + i\epsilon}$$

Fegumenis mitans

$$\frac{i}{p^2 - m^2 + i\epsilon}$$

2. verteksi

icy ~

varian - e

$$-ig \gamma^{\mu} t_{ij}^a$$

various + 7

4-impulssi säilyy

$$-g \rho^{abc} [(p-q)^c g^{ab}]$$

$$+ (q-r)^x \mathcal{L}^{\alpha\beta} + (r-n) \mathcal{L}^{\alpha\beta}]$$

3. ulkoiset viivat:

$$\textcircled{\text{E}} \quad \varepsilon^{\wedge}(n)$$

4. sisäiset viivat:

$$\int \frac{d^4 k}{(2\pi)^4}$$

QCD, väri

QED: Lagrangen funktio: (tuttu kaveri?)

$$\mathcal{L} = -\frac{1}{4} F_{\mu\nu} F^{\mu\nu} + \bar{\psi} (i \not{\partial} + e \not{A} - m) \psi$$

$$\cdot \not{A} = \alpha^\mu \gamma_\mu$$

$$\cdot F_{\mu\nu} = \partial_\mu A_\nu - \partial_\nu A_\mu$$

$$\cdot E^i = F^{i0} = F_{0i}$$

lineaarinen A: ma!

Etumerkki vaihe: muistisääntö
erin. $A=0$

$$\Rightarrow E^i = \partial_i A^0 = -\partial_i A^0 = \partial^i A^0 = F^{i0}$$

$$\cdot B^i = -\frac{1}{2} \epsilon^{ijk} F_{jk}$$

Tas etumerkki?

$$\vec{B} = \nabla \times \vec{A}$$

$$B^i = \epsilon^{ijk} \partial_j A^k$$

QCD: liitteen sisäinen vapausaste:

Väri ψ_i $i = 1 \dots N_c$

fotoni $\rightarrow$ gluoni, liimakentällä myös väri

$$A_\mu^a \quad a = 1 \dots N_c^2 - 1 = \mathcal{L}_A \leftarrow \text{sohjungevidun esityksen dimensio}$$

Vuorovaikutuksen indeksi $i, j, a \rightarrow$ matriisi

$$t^a_{ij} \text{ fund. esityksen generaattori, } (t^a)^T = -t^a$$

$$\text{Normalisointi } \text{Tr } t^a t^b = t^a_{ij} t^b_{ji} = \frac{1}{2} \delta^{ab}$$

Sammas konventio! $ii = \sum_i ii$

$$\mathcal{L}_{QCD} = -\frac{1}{4} F_{\mu\nu}^a F^{\mu\nu a} + \bar{\psi}_i (i \not{\partial} \delta_{ij} - g \not{A}_a t^a_{ij} - m \delta_{ij}) \psi_j$$

Matriisinotatio $A_\mu^a x^a = A_\mu \in N_c^2$ -matriisi

$$\mathcal{L}_{QCD} = -\frac{1}{2} \text{tr} F_{\mu\nu} F^{\mu\nu} + \underbrace{\bar{\psi} (i \not{\partial} - \underbrace{g A - m}_{\text{matriisi}})}_{\text{vektori}} \underbrace{\psi}_{\text{vek.}}$$

Mittainvaranssin vuoksi kenttävoimakenttä $F_{\mu\nu}$ ei voi olla yhtä yksinkertainen kuin QED: nä.
Sen sijaan gluonit vuorovaikuttavat keskenään l.
gluoneilla on värivaraus l. $F_{\mu\nu}$ on gälinävaraus.
 A_μ : nä

$$F^{\mu\nu} = \partial^\mu A^\nu - \partial^\nu A^\mu + ig \underbrace{[A^\mu, A^\nu]}$$

$$[x^a, x^b] = i f^{abc} x^c$$

rakennevakiot

Mittamuunnos: $\Omega(x): \mathbb{R}^4 \rightarrow \text{SU}(N_c)$

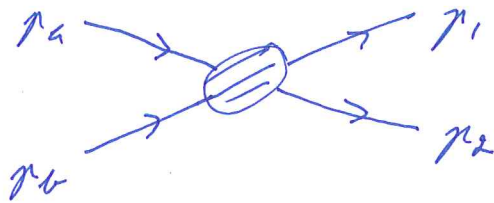
$$A^\mu(x) \Rightarrow \Omega(x) A^\mu(x) \Omega^{-1}(x) + \frac{i}{g} \Omega(x) \partial^\mu \Omega^{-1}(x)$$

$$\psi(x) \rightarrow \Omega(x) \psi(x)$$

$$\mathcal{L} \rightarrow \mathcal{L} \quad (\text{HT FYSH300})$$

Täällä $\mathcal{L}$ = Lagrangen funktioita voidaan
johdella Feynmanin säännöt iännä -
amplitudiin laskemiseksi. Tämä tehdään
QFT- kerralla, täällä kerralla säännöt
vain otetaan annettuna.

Mandelstamin muuttujat ($2 \rightarrow 2$ - prosessi)

$$s = (p_a + p_b)^2 = (p_1 + p_2)^2 \\ \approx 2 p_a \cdot p_b$$

$$t = (p_a - p_1)^2 = (p_b - p_2)^2 \\ \approx -2 p_a \cdot p_1$$

$$u = (p_a - p_2)^2 = (p_b - p_1)^2 \\ \approx -2 p_a \cdot p_2$$

Huomattava:

$$p_1 \leftrightarrow p_2 \Leftrightarrow t \leftrightarrow u$$

Muistetaan:

$$s + t + u = m_a^2 + m_b^2 + m_1^2 + m_2^2 \approx 0$$

• suurenergiaraja:

$$s \approx -u \rightarrow \infty, \quad t < 0 \text{ kiinteä}$$

Faasiavaruus, ($m=0$, lasketaan C.M. koordinaateissa)

$$t = \cancel{2E_a E_b} - 2E_a E_1 + 2|\vec{p}_a| |\vec{p}_1| \cos \theta \quad \left[-2 p_a \cdot p_1 \right]$$

$$= -2|\vec{p}_1|^2 (1 - \cos \theta)$$

$$= \frac{s}{2} (1 + \cos \theta)$$

$$[|\vec{p}_1| = |\vec{p}_a| = E_1 = E_a]$$

$$[s = (\vec{p}_a + \vec{p}_b)^2 = 4|\vec{p}_1|^2]$$

$$d\mathcal{R}_2 = \frac{d^3 \vec{p}_1}{2|\vec{p}_1| (2\pi)^3} \frac{d^3 \vec{p}_2}{2|\vec{p}_2| (2\pi)^3} (2\pi)^4 \delta(|\vec{p}_1| + |\vec{p}_2| - \sqrt{s}) \delta^3(\vec{p}_1 + \vec{p}_2)$$

$$= \frac{d^3 \vec{p}_1}{16\pi^2 |\vec{p}_1|^2} \delta(2|\vec{p}_1| - \sqrt{s})$$

$$= \frac{d|\vec{p}_1| d\cos\theta d\varphi}{16\pi^2} \frac{1}{2} \delta(|\vec{p}_1| - \frac{\sqrt{s}}{2})$$

Oh. ee-symmetris,
sym!

$$= \frac{d\cos\theta}{16\pi} = \frac{dt}{8\pi s}$$

$$\frac{d\sigma}{dt} = \frac{1}{s} \frac{1}{8\pi s} |M|^2 = \frac{1}{16\pi s^2} |M|^2$$

loppulutas invarianttien
avulla $\rightarrow$ pätee
m.v. koordinaateina

Valokartiokoordinaatit

Kun liikutaan (lähes) valon nopeudella z -suuntaan, on $x \approx z$ ja $E \approx p^z$

$\Rightarrow$ on käytännöllistä ilmaista vektorit kannassa, joka lyödyntää tätä.

$$v^\mu: \quad v^\pm = \frac{1}{\sqrt{2}} (v^0 \pm v^z) \quad \cancel{v^0} = \cancel{v^z}$$

$$\underline{v} = (v^+, v^-)$$

$$v^2 = 2v^+v^- - \underline{v}^2 = (v^0)^2 - (v^z)^2 - (v^+)^2 - (v^-)^2$$

Metrikka

$$g_{\mu\nu} = \begin{matrix} & + & - & x & z \\ \begin{pmatrix} 0 & 1 & 0 & 0 \\ 1 & 0 & 0 & 0 \\ 0 & 0 & -1 & 0 \\ 0 & 0 & 0 & -1 \end{pmatrix} \end{matrix}$$

esim.

$$e^{ip \cdot x} = e^{ip^+x^- + ip^-x^+ - i\underline{p} \cdot \underline{x}}$$

$\downarrow$
 $p^\pm$: m kiihtyvyyden
 muutujat $x^\pm$;
 vrt. Heisenbergin
 ehto

Nopeudella $\approx c$ z -suuntaan:

$$E \approx p^z \rightarrow p^+ \approx \sqrt{2} E \text{ iso}$$

$$p^- = \frac{m^2}{2p^+} \text{ pieni}$$

- oletta $p \approx 0$, huomi: oltaisiin $p^2 = m^2$
- vastavoima z -suuntaan:
 p^- iso, p^+ pieni

Rapiditeetti

Parametrisoidaan liikemäärävektori tavalla,
jonka muunnos boostin z -akseliin
muuntaa on mahdollisimman yksinkertainen

• transverse mass $m_T^2 = m^2 + p_T^2$

• rapiditeetti y $p_{\pm} = \frac{1}{\sqrt{2}} m_T e^{\pm y}$ } huom! Suoraan
manakuorelle,
3 parametria p_x, p_y, z
kavaa nelivektoriain

$\Rightarrow E = m_T \cosh y$
 $p_z = m_T \sinh y$

• pseudorapiditeetti η $p_z = (p_T / \sqrt{2}) \sinh \eta$

• sirontakulma $\rightarrow$

• $\eta \approx y$, kun $m \approx 0$

• Detektorin kattaa kiinteän η -alueen
• Voimme mitata osan PID:stä
(the particle ID) $\rightarrow$ helppo
mitata

Boosti z -suuntaan $y \rightarrow y + y_0$
 $m_T \rightarrow m_T$

~

2. hiukkasen systeemi

$$p_1 = (\frac{1}{\sqrt{2}} m_1 e^{y_1}, \frac{1}{\sqrt{2}} m_1 e^{-y_1}, 0)$$

$$p_2 = (\frac{1}{\sqrt{2}} m_2 e^{y_2}, \frac{1}{\sqrt{2}} m_2 e^{-y_2}, 0)$$

$$s = (p_1 + p_2)^2 = m_1^2 + m_2^2 + 2m_1 m_2 \cosh(y_1 - y_2)$$

$$\approx e^{|y_1 - y_2|}$$

$\Rightarrow$ iso rapiditeettiero $\Leftrightarrow$ iso kokonaisenergia